

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2016/02/andocsi-janos-az-első-világhaboru-a-horvatorszagi-altalános-es-kozepiskolák-tortenelemtankönyveiben-06-03-09/>

Andócsi János

Az első világháború a horvátországi általános és középiskolák történelemtankönyveiben¹

Bevezető gondolatok

A nagy horvát nemzetállami eufória természetes módon a történelem nemzeti látószögén keresztül vizsgálta a múlt eseményeit. Ez a megállapítás fokozottan igaz a horvátság egész huszadik századi történelmére. A múlt század kilencvenes éveitől kezdve az új évezred történelemtankönyvei már nagyrészt megfelelnek azoknak a kritériumoknak, amelyek megkövetelik a részrehajlástól mentes szemléletet, a történelmi tények alapján mutatják be a nemzeti történelmet. Az első világháború kitörésének százéves évfordulójára a nagyközönség számára szinte észrevétlenül emlékezett a horvát társadalom, és ugyanez elmondható a történész szakmára is. A horvát tankönyvek írásakor a legtöbb vitát a honvédő háború bemutatása váltotta ki. Ez a vita olyan heves volt, hogy árnyékában eltörpültek a többi korokkal kapcsolatban felvetődött kérdések.

A horvát általános és középfokú oktatási rendszer törvényi háttere

A horvát oktatási rendszer az alapfokú oktatást (általános iskola) nyolc évben határozza meg. Az általános iskolában ötödik osztálytól tanítják a történelmet, az első négy osztályban különböző tantárgyakon belül szórványosan esik szó a múlt eseményeiről. Ötödiktől évfolyamonként heti két történelemórájuk van a diákoknak, ami éves szinten hetven tanórát jelent. A kisebbségi iskolákra ugyanez a törvény vonatkozik, azzal a különbséggel, hogy a tanár a tanórán tárgyalhatja a nemzeti vonatkozású (esetünkben a magyar) történelmi eseményeket. A magyar iskolákban könnyítést jelent, hogy 2014-től az általános iskolai horvát történelemtankönyvek magyar fordításban is megjelentek. Az első világháborúval és annak következményeivel a tanulók hetedik osztályban találkoznak.

Középfokon a történelem mint tantárgy oktatása három- és négyosztályos középfokú intézményekben zajlik. A hároméves szakmunkásképzőkben csak az első osztályban van heti két történelemóra, ahol kizárólag Horvátország történelmét oktatják, az egyetemes történelemmel nem foglalkoznak.

A négyéves szakközépiskolákban, amelyek érettségit és szakmát is adnak, két vagy három évig van történelemoktatás, minden évfolyamon heti két órában. Itt az első világháborút a harmadik évfolyamon tanulják a diákok.

A gimnáziumoknak öt típusa létezik Horvátországban: 1) általános gimnázium, 2) nyelvi tagozatos gimnázium, 3) természettudományi gimnázium, 4) matematikai-természettudományi gimnázium, 5) klasszikus gimnázium – ez utóbbi tananyaga nagyban megegyezik az általános gimnáziuméval. Az általános gimnáziumban az első három évben heti két órában oktatják a történelmet, míg a negyedik évfolyamon heti három órájuk van a tanulóknak. A többi gimnáziumi típust választók végig heti két órában tanulják a történelmet, a negyedik évfolyamot májusban fejezik be az utána következő érettségi vizsgák miatt. Az első világháborút a negyedik év elején tanulják.

Andócsi János: Az első világháború a horvátországi általános és középiskolák történelemtankönyveiben

Hét – az oktatási minisztérium által jóváhagyott – általános és középiskolai tankönyvet elemeztünk a tanulmány során, a vizsgált tankönyvek könyvészeti adatai a tanulmány végén találhatóak.

Az első világháború előzményei feldolgozásának összehasonlító elemzése az általános iskolai, a szakmunkásképzős, a szakközépiskolás és a gimnáziumi tankönyvekben

A 7. osztályos általános iskolai tankönyvek utolsó fejezete foglalkozik az előzményekkel, a címük a következő: *Válsággócok a világban és az első világháború*. A Profil által kiadott tankönyv² ebben a fejezetben először az európai válságokat és a Balkán-háborúkat vizsgálja, míg az Alfa kiadványa³ mindezt a világpolitikai események tükrében teszi. Damir Agičić kötete egy karikatúrával is szemlélteti a nagyhatalmi játszmákat, ezen Ferenc József és a bolgár uralkodó az Oszmán Birodalom térképét tépi szét, amelyet a török szultán elgondolkodva figyel.

Mindkét tankönyv azzal zárja le a témát, hogy a Balkán-háborúk kimenetelével sem a balkáni államok, sem a nagyhatalmak nem voltak elégedettek, ezért a Balkán továbbra is Európa puszkaporos hordója maradt. Agičić még a Balkán-háborúk előttről, 1891-ből idéz egy bosznia-hercegovinai utazót, akinek megállapításai érvényesek maradtak 1913-ban is: *„Természetesen egyértelmű, hogy a dolgok jelenlegi állása nem fog örökké fennmaradni. Mindenki számára világos, hogy alkalomadtán egy nagy, európai méretű háború fog kitörni a Balkán-félszigeten, ami manapság elkerülhetetlen eseménynek látszik.”*⁴ Érdemes megemlíteni, hogy ugyanebben a tankönyvben a Balkán-háborúk utáni helyzetet bemutató politikai térképen Bosznia-Hercegovinát és Horvátországot nem sorolják a Balkán országai közé.

Szakmunkásképzősöknek készített könyvében a Bekavac–Štambak szerzőpáros⁵ csak a horvát történelemmel foglalkozik. Ezért ebből a tankönyvből igen nehéz megérteni bizonyos belpolitikai folyamatokat, mivel azok nem függetlenek az Osztrák–Magyar Monarchia és Európa többi nagyhatalmának politikai eseményeitől. A világháborút megelőző részben a 184 oldalas könyv négy oldalon tesz kísérletet az előzmények megértésére. Szó esik az új Horvátországban megalakult pártokról, a dalmáciai és isztriai helyzetről, a horvát-szerb koalícióról, illetve a horvátok kivándorlásáról tengeren túli területekre. Ez utóbbi témánál kitér a katolikus vallás szerepére is az új hazát választókkal kapcsolatban. A Balkán-háborúkat, amelyekbe már bele volt kódolva, hogy Horvátországot sem kerülheti el egy esetleges világégés, nem említi a tankönyv. A horvát-szerb koalíció céljaként a magyarónok (magyarpártiak) elleni harcot és a horvát-magyar kiegyezés újratárgyalását tartja fontosnak megemlíteni a szerzőpáros. A koalícióból azonban kilépett az a Frano Supilo,⁶ aki korábban Ausztriát veszélyesebbnek tartotta Horvátország számára Magyarországnál. Bécsnek nem állt érdekében egy erős párt létezése Horvátországban, ezért a horvátországi politikusok ellen kirakatpereket rendeztek, a Monarchia elleni kémkedéssel és fegyveres felkelés előkészítésével vádolták meg őket – jegyzi meg a tankönyv. A tárgyalt fejezet egyetlen térképén a horvátok kivándorlási irányait mutatják be.

A 185 oldalas, szintén csak a horvát történelemmel foglalkozó, Ivo Goldstein által írt szakiskolai történelemtankönyv⁷ a világháború előtti belpolitikai eseményeken kívül bemutatja a nagyobb horvát tudósokat is, gazdag képanyaggal illusztrálva. A többi szerzővel ellentétben Goldstein kitér a Khuen-Héderváry⁸ politikája elleni mind erősebb ellenállásra, illetve a magyar kormány ellen szerveződött tüntetéshullámra, amit az váltott ki, hogy

Andócsi János: Az első világháború a horvátországi általános és középiskolák történelemtankönyveiben

véleményük szerint Budapest ellenezte Horvátország nagyobb pénzügyi önállóságát. Megtudjuk, hogy a parasztok betörték a gyűlölt magyarónok ablakait, üldözték a magyar tisztviselőket, és magyar zászlókat égettek. A horvát-magyar ellentétekről egy fekete-fehér fotó szerepel képi forrásként a kötetben. A tankönyv kísérletet sem tesz a magyar álláspont bemutatására, ezért a diákokban az a kép alakulhat ki, hogy a magyarok voltak az elnyomók, a horvátok pedig az igazság bajnokai. A most tárgyalt rész képanyagának segítségével – a többi könyvtől eltérően – betekintést nyerhetünk a kor férfividatjába, illetve az éppen szárnyait próbálgató horvát turizmusba is.

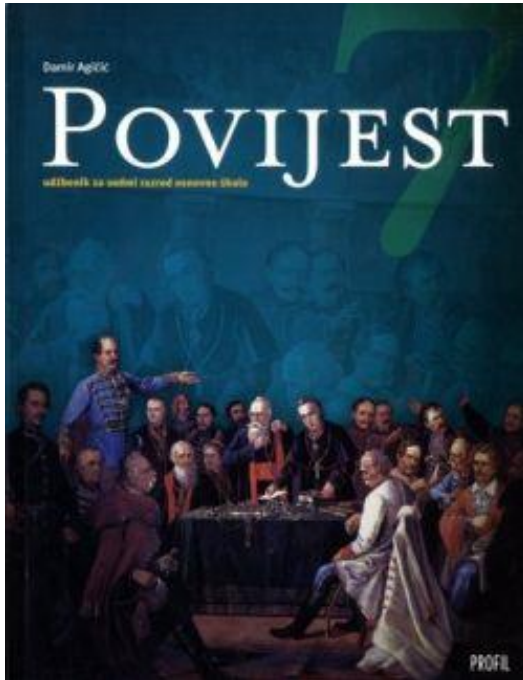
A négyéves szakközépiskolák számára készített tankönyv⁹ 195 oldalából négy tárgyalja Horvátország történelmét a világháború előestéjén. A címszavak csaknem megegyeznek az előbb tárgyalt könyv címszávaival, azzal a különbséggel, hogy nagyobb hangsúlyt kap bennük a magyar politika. Frano Supilo és Ante Trumbić¹⁰ ún. új kurzusának részeként említi a könyv, hogy szorosabb kapcsolatot kell kialakítani a birodalom többi népével is, különös tekintettel a magyar ellenzékkel, mivel így oldható meg a horvát kérdés. A Balkán-háborúkat és az első világháborút az *Európa és a világ a 20. század első felében* című fejezetben ismerteti 12 oldalon keresztül.

A negyedikes gimnáziumi tankönyvek első nagy fejezete Európát és a világot mutatja be az első világháború kitörése előtt. Lényeges különbség nincs a két kötet ezen fejezetei között, leckéik témái és terjedelme is megegyezik. A világháború előtti horvát kérdést két részre bontják. Az egyik részben az annexió előtti kort tárgyalják, a másikban a horvát területek társadalmi és gazdasági kérdéseit az ezt követő időszakban, a világháború kitörésével bezárólag. Mindkét könyv kitér a horvát diaszpóra történetére, olyannyira, hogy a Goldstein–Hutinec szerzőpáros egy féloldal terjedelmű képpel illusztrálja a Korcsula szigetéről Dél-Afrikába kivándoroltakról szóló leckét.¹¹ Ebben a tankönyvben a résztémával kapcsolatos fogalmakat a fejezetek végén magyarázzák meg a szerzők, míg a másikban¹² a kötet végén található fogalomtár keretein belül teszik ezt meg. Mindkét tankönyv 261 oldalas, ebből 23 oldal foglalkozik az első világháború előzményeivel.

Az első világháború bemutatása az általános iskolai horvát tankönyvekben

A Profil által jegyzett tankönyv¹³ is külön fejezetben tárgyalja a háború nemzetközi vetületét (6 oldal) a horvát vonatkozású eseményektől (3 oldal). A háború kezdeti szakaszának feldolgozása kissé nehezen követhető, túl bonyolult tizennégy éves tanulók számára, mivel aprólékosan felsorolja a szarajevói merénylet után az egymásnak hadat üzenő felek minden egyes hadüzenetét. A keleti front bemutatásakor kiemeli a galíciai és a bukovinai harcokat, amelyekben az osztrák–magyar seregek vereséget vereségre halmoztak, megemlítve, hogy a németeknek kellett segítenie szövetségesüknek. Az olasz fronttal kapcsolatban a következő megállapítást olvashatjuk: „Az osztrák–magyar hadsereg ezen a fronton harcoló katonái szlovén, horvát és bosznia-hercegovinai területekről érkeztek. Bátran harcoltak az olaszok ellen, megakadályozva őket az előrenyomulásban, és az Adriai-tenger megszállásában.”¹⁴ A szerző szerint a központi hatalmak sorsát az antant balkáni előrenyomulása, az Oszmán Birodalom és Bulgária kapitulációja pecsételte meg. A Monarchiát a széteséstől már I. Károly császár kétségbeesett föderációs elképzelései sem menthették meg, mivel a nemzetiségek a függetlenedést, önálló, saját államaik létrehozását szorgalmazták. Az első világháborút az emberiség történelmének legborzalmasabb, legvéresebb és legdrágább harcának aposztrofálja.

Andócsi János: Az első világháború a horvátországi általános és középiskolák történelemtankönyveiben

Ebben a részben egy térkép található, amely az első világháborús Európát mutatja be. Bővebb a képi források sora. Egy fotón II. Vilmos német császár, egy másikon angolok által készített tank látható, a következőn az új hadviselés jeleként harci repülőik indulnak bevetésre. Az Egyesült Államokból származó egyik toborzó plakát jól szemlélteti, miként próbálták megnyerni az amerikai polgárokat a katonáskodásra és az európai fronton való háborúzásra. Kiegészítő anyagként keretes írást szentel a kötet a szarajevói merénylet részleteinek, az ehhez tartozó fotón Ferenc Ferdinánd és felesége látható.

A horvát nép az első világháborúban című fejezet erős érzelmi felütéssel kezdődik: „A horvát nép óriási áldozatokat hozott egy olyan országért, amelyet nem érzett magáénak. Nagyon sok horvát

elesett, megsebesült vagy eltűnt a távoli frontokon. Az országban szegénység, éhínség és betegség honolt.”¹⁵ A horvát törvényhozás ugyan működött, de a politikai jogok gyakorlása korlátozott volt a báni Horvátországban. A Jugoszláv Bizottság¹⁶ vezető politikusai – a könyv szerzője szerint – a nyugati demokratikus közvéleményt igyekeztek megismertetni az Osztrák–Magyar Monarchiában élő szerbek, horvátok és szlovének azon törekvésével, amely a Habsburgoktól való elszakadást tűzte ki célul. Az általunk tárgyalt gimnáziumi tankönyvek semleges, néhol pozitív Monarchia-képével szemben itt negatív konnotációjú mondatokat olvashatunk. A délszláv népeket, ezen belül is a horvátokat a Monarchia elnyomó rendszerével szembeni, majdhogynem szabadságharcos magasságokba emeli a szerző, kísérletet sem téve a horvát törekvések árnyaltabb bemutatására, a horvát nép Monarchián belüli státuszának és háborús szerepvállalásának pontosabb definiálására.

Az Alfa kiadó által jegyzett, magyar nyelvre is lefordított tankönyv¹⁷ szintén külön tárgyalja az egyetemes történelmi eseményeket (13 oldal) a horvát tematikától (5 oldal). Az előbbi fejezet természetesen a szarajevói merénylettel kezdődik, a többi kötethez képest annyi újdonsággal, hogy máshol tényként jelent meg a Szerb Királyság érintettsége a trónörökös megölésében, ebben pedig azt írják, hogy a Monarchia csak gyanította, hogy Szerbia áll a háttérben. A háború kitörését követő sorozatos hadüzenetváltást dominóeffektusként ábrázolják a szerzők, ahogy a helyi konfliktus világméretűvé terebélyesedett. A keleti fronttal kapcsolatban megjegyzi, hogy amíg a német csapatok állandó veszteségeket okoztak az oroszoknak, addig az orosz katonák Galiciában és Bukovinában nagy győzelmeket arattak az osztrák–

Andócsi János: Az első világháború a horvátországi általános és középiskolák történelemtankönyveiben

magyar hadsereg fölött. A háború nagyobb csatái közül kiemelik a verdunit és a Somme folyónál vívottat. A tankönyv leírása szerint az osztrák–magyar hadsereg teljes széteséséhez a szaloniki fronton elszenvedett kudarc, illetve az észak-olaszországi antant sikerek vezettek. Ezek következtében történt, hogy a katonák megtagadták a parancsot és hazaszöktek, ami végső soron a Monarchia szétesését is okozta. A világháború következtében – állapítja meg a könyv – négy birodalom tűnt el a történelem süllyesztőjében, a német, az osztrák–magyar, az orosz és az oszmán. Idézik Robert Stewart angol történészt, aki szerint az első világháború megváltoztatta az emberek viszonyát a háborúkhöz. Míg korábban az emberek szerinte társadalmilag elfogadottnak, sőt sokszor hasznosnak is tartották a háborút, addig 1918 után – főleg Európában – már teljes mértékben elfogadhatatlannak.

Egy térkép tartozik a fejezethez, amely Európát mutatja be az első világháború során. A képanyagban kiemelt jelentőséget kap a szarajevói merénylet, bemutatva az elkövetőt, Gavrilo Principet, az áldozatokat és az esemény körülményeit. Fotóval illusztrálják a katonák szenvedéseit a lövészárokból, egy angol katona képe kapcsán leírják, hogy gyakori probléma volt a tetvesség és a patkányok, egerek nagy száma a fáradságos munkával kiásott védelmi vonalakban. A legismertebb német pilóta, a Vörös Báró is szerepel egy fényképen, aki a háború során egy légi csatát sem veszített. Grafikon is színesíti a kiadványt, az antant és a központi hatalmak közötti erőviszonyokat ábrázolja a háború kitörésekor, amelyből kiderül, hogy szinte minden területen az antant volt előnyösebb helyzetben.

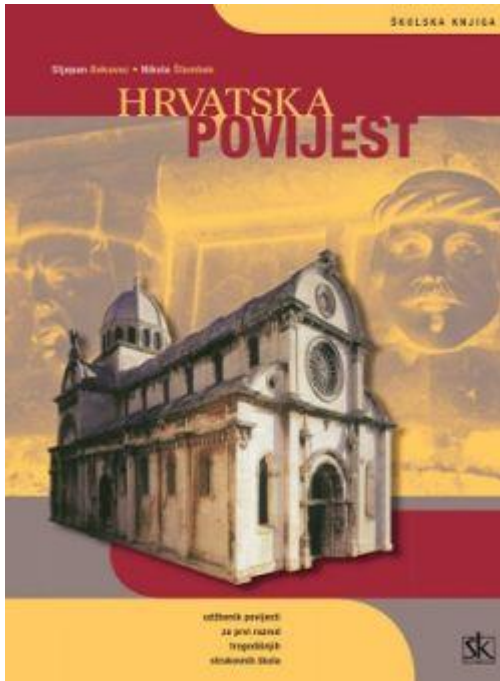
Érzelmileg kissé túlfűtött ebben a tankönyvben is a horvát törzssanyag tárgyalása. A szerzők szerint a horvát nép helyzete a háború előtt és közben is nagyon rossz volt a Monarchiában. Az osztrák–magyar hatóságok sok horvát újságot betiltottak, és a háború kezdetére elhalt a horvát kulturális és politikai élet. Ugyanakkor a horvát Szábor a háborús körülmények között is működött, mivel Magyarország nem engedte a feloszlását, így lehetővé tette az ellenzéki képviselők számára véleményük kifejtését. A szerbiai és olasz frontokon harcoló katonák elszántságával kapcsolatban hasonló sorokat olvashatunk, mint Agičić könyvében. A Bekavac–Kljajić szerzőpáros szerint 1916 közepétől az osztrák–magyar seregeket a háborúból való teljes kiábrándultság jellemezte, ezt a céltalanságot látták be a horvát katonák, ezért napról napra növekedett a katonai szolgálattal szembeni ellenállás. Sokan öncsonkítást hajtottak végre, a betegszabadságról nem tértek vissza, vagy egyszerűen elszöktek.

Egy térkép és két fotó található ebben a fejezetben. A térkép a londoni szerződés értelmében Olaszországnak ígért területeket ábrázolja, a fényképek közül az egyik a Monarchia elleni felkelést kiobbantó tengerészek láthatóak, a másikon Nikola Pašić szerb politikus beszélget a Karađorđević családból származó Sándor szerb királlyal.

Az első világháború bemutatása a szakmunkásképzős és szakközépiskolás diákok számára

A Bekavac–Štambak szerzőpáros tankönyve csak a háború horvát területével foglalkozik, de pár sorban kénytelen tárgyalni a nemzetközi helyzetet is. A hetedikesek számára írt kötethez¹⁸ hasonlóan megemlíti például a világháború következtében megszűnt birodalmakat, az ottani négy helyett azonban csak hármat, Németországról nem esik szó. A horvát politikai és gazdasági helyzet bemutatásakor már-már közhelyszerűen írják, hogy a horvát nép háború előtti és közbeni helyzete az Osztrák–Magyar Monarchiában nagyon rossz volt. A rendőrség figyelte a horvát polgárokat, és a rendszerre veszélyesnek látszó

Andócsi János: Az első világháború a horvátországi általános és középiskolák történelemtankönyveiben

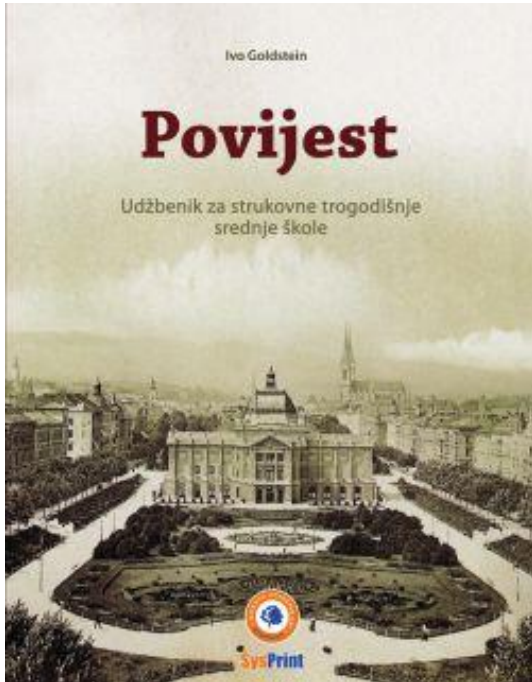
embereket letartóztatta. Az osztrák–magyar kormányzat utasítására sok horvát újságot betiltottak, amelyek megjelenhettek, azokat pedig cenzúrázták. A háború küszöbén elhalt a gazdasági és politikai élet. A Monarchiát a tankönyv a népek börtönként mutatja be, amelyben a horvát nép nyomorban kénytelen élni, szabadságjogait pedig lábbal tiporják. A pénzforgalom majdnem megszűnt, felvirágozott a cserekereskedelem (lisztért aranyat, zsírért ruhát adtak stb.). Ebben a nehéz helyzetben a horvát nép szociális érzékenységét is bemutatják a szerzők, leírják, hogy a báni Horvátország polgárai gyűjtést szerveztek a még nagyobb nincstelenségben élő dalmáciai és isztriai honfitársaik javára.

A többi kötethez képest nagyobb teret szentel a kiadvány a Monarchia hadseregének, megismerhetjük annak felépítését, etnikai összetételét. Kiderül, hogy a királyi magyar-horvát honvédséget – amelyben a vezényleti nyelv a horvát volt – a magyar honvédség keretein belül állították fel, a báni Horvátországban a háború kezdetekor 70 000 embert mozgósítottak. Ilyen részletességgel a többi tankönyv nem foglalkozott a horvát honvédséggel. Illusztrációként egy ábra is szerepel a katonai egység egyenruhájáról, s fontosnak tartják megjegyezni, hogy a katonai sapkán a magyar korona mellett ott volt a horvát címer is.

A háború alatti horvát belpolitikai helyzet ismertetésében nincs nagy különbség a tankönyvek között. A pártok politikai elképzeléseiről szóló leírás szinte szóról szóra olvasható a többi kiadványban is: a Horvát-Szerb Koalíció képviselői a kiegyezés betartását szorgalmazták, míg Ante Starčević¹⁹ pártja, a Jogpárt egy önálló Horvátországért szállt síkra a Monarchián belül. Ugyanez volt az elképzelése Stjepan Radić²⁰ parasztpárti politikusnak is, azzal a különbséggel, hogy ő pénzügyi önállóságot is követelt az ország számára. Külön fejezet foglalkozik a fogságba esett horvát katonákkal; a szerzők kiemelik, hogy a legrosszabb helyzetben a balkáni fronton foglyul esett katonák voltak, akikkel a szerb katonák kegyetlenül bántak, sokuk az embertelen körülmények között meg is halt. Szóba kerül a Monarchia elleni tengerészlázadás is, abban a – többi könyvből már ismert – kontextusban, hogy a horvát katonák belátták a háború céltalanságát. Ez magyarázza a katonaszökevények nagy számát és az öncsonkításokat is. A háborús fejezet végén a szerzők röviden összefoglalják a lényegét, hogy a diákok könnyebben elsajátíthassák a tanulnivalókat. Az összegzésben a horvát nép nyomorúságos helyzetét emelik ki, a három fronton való harcokat és a nagyszerb politikával való szembenállást. A tankönyv világháborúról szóló része nem elég árnyalt, túlságosan leegyszerűsíti a tanulók számára az eseményeket, ezáltal fekete-fehér dichotómiával mutatja be a horvátság szerepét a háborús Monarchiában.

Egy térképet találhatunk a kötetben, ami az első világháborúhoz kapcsolódik. Nagy-Horvátországot láthatjuk rajta (Zimonynál, tehát majdnem Belgrádnál van a határ), bejelölve a zöld káder²¹ területi elrendeződését Horvátország és Szlavónia területén. A képi források között egy karikatúra is található, amely a nehéz, háborús mindennapokat próbálja az irónia eszközével tompítani.

Andócsi János: Az első világháború a horvátországi általános és középiskolák történelemtankönyveiben

A Goldstein-féle, szakiskolások számára készült tankönyv²² 6 oldalon foglalkozik az első világháborúval, a törzsszöveg terjedelme megegyezik az előzőekben tárgyalt tankönyvével. Itt is pár sorban érzékelteti a szerző, hogy egy olyan háborúról van szó, amilyen még nem volt a világtörténelemben. A háború végén az elégedetlenség az uralkodó, az állam és a háborús nyereszkesedők ellen fordult. Itt is visszatérő elem, hogy a lakosság számarányához képest a horvátországi és bosznia-hercegovinai katonák felülreprezentáltak az osztrák–magyar hadseregben. Amíg a többi tankönyv szerint a háborús események nem érintették Horvátország területét, ott nem folytak harci cselekmények, addig ez a kötet cáfolja ezt a vélekedést, megemlítve, hogy 1914-ben francia hajók Vis szigeténél felgyújtottak több katonai raktárt. Az

olasz frontról nem beszél részletesen a szerző, annyit jegyez meg, hogy néha Zágrábba is elhallatszott az olasz ágyú robaja. A zöld kádert Robin Hood-i szerepben láttatja a kötet, amely a nagy földesurakat, kereskedőket és uzsorásokat támadta, elhallgatva a civil lakosság ellen elkövetett véres rajtaütéseiket.

A nemzetiségek függetlenségi törekvéseit nemzetközi diplomáciai kontextusban tárgyalja a szerző. Hangsúlyozza, hogy az antant tagországai sokáig szükségesnek tartották az Osztrák–Magyar Monarchia fenntartását, mivel Közép-Európában ellenpólust képezhetett volna az egyébként szintén antant-tag Oroszországgal szemben. A háború előrehaladtával azonban az antant országok területi igényeket fogalmaztak meg a Monarchiával szemben, így a birodalom egyben maradása lekerült a napirendről. Horvát területek Szerbiát és Olaszországot is érdekelték. Szerbia tudta, hogy antant győzelem esetén nagyobb osztrák–magyar területekre számíthat nyugaton és északon. Emigráns horvát politikusok (Goldstein Ivan Meštrovićot, a világhírű szobrászt is közéjük sorolja) véleménye szerint Horvátországnak egy államközösségbe kellene kerülnie Szerbiával és Montenegróval; ennek kapcsán a szerző megjegyzi, hogy a szerb kormány és a szerb politikusok mindent megtettek azért, hogy érzékeltessék a horvátokkal, itt nem egyenrangú felek tárgyalásáról van szó.

Több képet találhatunk ebben a kötetben is. Az egyikben Gavrilo Princip látható, amint a csendőrök épp elfogják, a diákok megismerkedhetnek egy Pólában (Pula) lefényképezett hadihajóval, egy osztrák–magyar hadsereg által használt repülővel és egy szintén osztrák–magyar páncélozott járművel. Zavart okozhat az a kép, amelyen az osztrák–magyar hatóságok elkobozzák egy horvát paraszt vagyont, mivel a tankönyv törzsszövegében ilyesmiről szó sem esik. Ebben a kötetben is egy térkép kapcsolódik a világháborús fejezethez, amely az olasz–jugoszláv határváltozásokat mutatja be 1914–1924 között. A „jugoszláv” jelző pontatlan, vagy legalábbis félrevezető, mivel Jugoszláviáról csak 1929-től beszélhetünk.

A 195 oldalas, szakközépiskolásoknak szóló tankönyv²³ nyolc oldalt szentel az első világháború egyetemes történelmi vonatkozásainak, míg a horvát részvétel tárgyalása négy oldalt tesz ki. Az egyetemes rész korrekt összefoglalója az eseményeknek, a hangsúlyokat

Andócsi János: Az első világháború a horvátországi általános és középiskolák történelemtankönyveiben

azonban máshová helyezi, mint a többi kötet, különbséget fedezhetünk fel az események értékelésében is. Mivel Szerbia visszautasította a Monarchia ultimátumát, ezért az hadat üzent neki – írja a könyv; az ezt követően hadba lépő országok sorát, ki kinek és mikor küldte el hadüzenetét, már nem részletezi. A német és osztrák–magyar csapatok kezdeti sikertelenségének okát a keleti fronton a németekben látja, mivel nagyobb figyelmet szenteltek a nyugati front küzdelmeinek. Később kénytelenek voltak onnan csapatokat átcsoportosítani, amivel sikerült megállítani az orosz előrenyomulást, és ellentámadásba lendülhettek. (A már korábban elemzett tankönyvek a keleti front vereségeiért a felelősséget kizárólag az osztrák–magyar csapatokra hártották.) Újszerű az olasz front bemutatása is, a szerzők sokkal részletesebben foglalkoznak a Szocsa (Isonzó) folyó környéki harcokkal. Kiemelik, hogy kezdetben az olaszok képtelenek voltak áttörést elérni az osztrák–magyar csapatokkal szemben, annak ellenére, hogy a Monarchia csapatai egyszerre három fronton voltak kénytelenek harcolni. Ezzel érzékeltetik a birodalom katonáinak hősiességét. *„Mióta az olaszok beléptek a háborúba, megpróbálták áttörni az osztrák–magyar védelmet, de a két év alatt az egyetlen siker Gorica (Gorizia) városának elfoglalása volt. 1917-ben seregük teljesen összeomlott, és kénytelenek voltak a Piave folyóig visszavonulni, miközben 300 ezer katonájuk fogságba esett.”*²⁴ A Monarchia itt harcoló katonáinak etnikai összetételét nem vázolja fel a tankönyv, egyedül annyit tudhatunk meg ebből a fejezetből, hogy horvátok részt vettek a küzdelmekben. *„Ezen az alpesi területen a mai napig számos osztrák–magyar temető van, amelyben sok ismert és ismeretlen horvát katonát temettek el.”*²⁵ Románia szerepét is más megvilágításba helyezi a szakközépiskolai kötet. *„1916-ban ugyan Románia belépett az antant oldalán a háborúba, de nem játszott komoly szerepet, mivel Németország hamarosan leigázta. Románia a háborúba való belépése fejében az antanttól azt az ígéretet kapta, hogy a háború befejeződése után jogában áll magához csatolni a Bánátot, Bukovinát és Erdélyt”* – írja a könyv. Az orosz forradalommal külön rész foglalkozik.

A fejezet egy térképet tartalmaz, mely a világháborús szövetségi rendszereket mutatja be. Képi forrásokban ez a kiadvány sem szűkölködik. Témaválasztása változatos, a szarajevói merénylet, Ferenc József, a Somme folyónál lévő, sebesülteket ellátó egyik kötözőállomás, és egy lelőtt német léghajó szerepel a képeken. A kötet kiegészítő anyagként dolgozza fel a harci gázok bevetésének történetét, a tengeri csatákat, az új hadieszközöket, illetve Arábiai Lawrence szerepét a török-arab konfliktusban.

A háború nemzeti vonatkozásait tárgyaló fejezet sokban hasonlít a már megismert kötetek szövegére. Ebben a tankönyvben is visszaköszönnek azok a megállapítások, hogy a Monarchia a horvát területeken korlátozta a polgári szabadságjogokat, hogy élelemhiány alakult ki, és egyes politikusokat letartóztattak. Újdonság, hogy felsorolásszerűen bemutatják a horvát törvényhozás pártjait, a Horvát-Szerb Koalíciót kívül a Starčević-féle Jogpártot, az unionistákat, a frankistákat és a Radić-féle parasztpártot. Leírják, hogy a horvát pártok álláspontja a Monarchiával kapcsolatban 1918 elejéig jóformán változatlan maradt, csak ekkor kezdték el keresni a kiutat a Monarchiából a horvátok

Andócsi János: Az első világháború a horvátországi általános és középiskolák történelemtankönyveiben

számára, hogy létrehozassanak egy föderatív berendezkedésű délszláv államot. A horvát katonákkal kapcsolatban konkrét számokat említ a tankönyv: körülbelül félmillióan vettek részt a háborúban, amelyből 100 ezren haltak meg. Ez újszerű beállítása a horvát szerepvállalásnak, mivel a többi kiadvány a Monarchia népességének számarányához mérte azt, s tartotta erőn felülinek. Számadatokkal csak itt találkozhatunk. A háború mindennapjai is megjelennek a kötetben, az 1918-as zágrábi hétköznapiakat az éhínség és a nincstelenség jellemzi. A fejezet egyetlen térképén a háború utáni olasz-horvát határ látható.

Az első világháború a horvát gimnáziumi történelemtankönyvekben

A Goldstein–Hutinec szerzőpáros tankönyve külön tárgyalja a világháború európai és világpolitikai vetületét (tizenhárom oldalon), és egy külön részt szentel Horvátország első világháborús történelmének (öt oldal). Forrásokat csak az utóbbi lelkékben találhatunk. Szerbia megerősödését az Osztrák–Magyar Monarchia nagy veszélynek tartotta, mivel a szerbek a délszláv eszme hívei voltak, amelynek megvalósítása egyben a délszlávok által lakott osztrák–magyar területek elszakadását is jelentette volna. Ezért – írja a könyv – az osztrák-magyar kormányzatnál prioritásként szerepelt a Szerbiával való leszámolás. A későbbiekben megemlíti, hogy az osztrák–magyar seregek képtelenek voltak megfelelni a modern háború követelményeinek, ezért Németországnak többször is a segítségükre kellett sietnie. A könyv következetesen osztrák–magyar seregekről beszél.

Az olaszok hadba lépésével kapcsolatban úgy fogalmaz a kötet, hogy az antant országokkal szemben nem voltak területi követeléseik, ezért könnyebbnek tűnt velük a megegyezés, mint az Osztrák–Magyar Monarchiával, amelyhez az itáliaiak által óhajtott Adriai-tenger keleti része tartozott. Az olasz fronton vívott harcokban a tankönyv szerint kiemelkedtek a horvát, szlovén és bosnyák egységek, mivel ők tisztában voltak az olasz területi követelésekkel. A magyar egységekről, így a magyar veszteségekről nem esik szó. A szerzők megemlíti, hogy a Balkán-félszigeten megnyitott szaloniki fronton az antant csapatok által foglyul ejtett osztrák–magyar katonák a későbbiekben az antant oldalán folytatták a harcokat. A keleti front eseményei közül a Bruszilov-offenzívával foglalkozik részletesebben a könyv, ahol sok horvát katona is

oroszfogságba került. Románia belépése a háborúba az antant oldalán ugyan problémát jelentett a központi hatalmak számára, de német segítséggel az osztrák–magyar hadsereg visszaverte a román támadásokat, és elfoglalta majd' egész Romániát – írja a szerzőpáros.

Külön alfejezet foglalkozik az Egyesült Államok hadba lépésével, illetve az orosz forradalommal. Az előbbi tekintik a központi hatalmak veresége egyik okának, a másiknak pedig az Osztrák–Magyar Monarchia belüli elégedetlenséget, mivel a birodalmon belül élő szláv népek többletjogokat követeltek maguknak az új uralkodótól.²⁶ 1918 októberében a délszlávok követték a szlovák és a cseh példát, és bejelentették kilépésüket a Monarchiából,

Andócsi János: Az első világháború a horvátországi általános és középiskolák történelemtankönyveiben

létrehozva a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot – fejeződik be a világháború lezárását bemutató fejezet, amely után a háború hatásairól és a veszteségekről olvashatunk.

A világháborút bemutató fejezet három térképet tartalmaz. Az elsőt az 1914–1916 közötti eseményeket láthatjuk, a másodikon az alpesi frontokat, a harmadikon pedig az 1916-tól 1918-ig tartó időszak történéseit. Mindegyik térképen Osztrák–Magyar Monarchia szerepel, a Magyar Királyság nem jelenik meg önállóan, és nincs olyan térkép, amely a Monarchia szétesése utáni utódállamokat mutatná be. A fejezetben végig jelzők nélkül, semleges kontextusban használják az Osztrák–Magyar Monarchia kifejezést. A háttérben zajló történésekről, a mindennapi életről nem esik szó ebben a részben, a mikrotörténelem nem kap szerepet, a hangsúly a hadtörténeten és a politikai-diplomáciai eseményeken van. A Magyar Királyságot, a magyar katonákat egyszer sem említik meg.

A Horvátország első világháborús szerepét tárgyaló fejezet elején a tanulók megtudhatják, hogy a háború kezdetekor 13-14 százalék volt azon katonák aránya a Monarchia seregében, akik Horvátországból vagy Bosznia–Hercegovinából származtak, miközben az ezen a területen élők aránya az összlakosságához képest még a tíz százalékot sem érte el. A háborúban elesettek számát a mai napig nem lehet pontosan tudni – jegyzi meg a szerzők, majd a könyv addigi szövegéhez képest szokatlanul Miroslav Krležát említik, aki több művében is megírta azokat a nehézségeket, amelyeket a horvátoknak el kellett viselniük az Osztrák–Magyar Monarchiában. Ebben a fejezetben már megjelennek a háttérben mindennapjai, ahol ellátási gondok léptek fel, és az állam ármeghatározással próbált úrrá lenni a helyzeten. A horvát vonatkozású részben térkép nem található. A képi források közül az egyik fotó az osztrák–magyar légierő repülőgépét ábrázolja, egy másikon olyan tengerészeket láthatunk, akik az ellenzék(!) képviselik az osztrákokkal és magyarokkal szemben. Két írott forrás olvasható a fejezetben, az egyik a Májusi Deklaráció²⁷ egy részlete, a másik idézet a korfui nyilatkozatból, amelyben a szerbek, horvátok és szlovének megegyeznek, hogy a Karađorđević-dinasztia vezetésével közös államot hoznak létre.

A Meridijani kiadó gimnáziumok számára készített történelemtankönyve²⁸ is külön tárgyalja a világháború nemzetközi (tizenhárom oldal) és nemzeti vonatkozásait (nyolc oldal). A háború kitéréséért a németeket teszi felelőssé, területi igényeik és a nyersanyagforrások iránti szükségleteik okán. A tankönyv narratívája szerint Franciaország és Oroszország már a XIX. század óta szimpátiával viseltetett Szerbia iránt, ezért katonai mozgósítást rendeltek el, hogy megvédjék az Osztrák–Magyar Monarchia támadásától. A háború első felében a szerb és a montenegrói seregek ellen a Monarchia csapatai nem is tudtak sikereket elérni, több – osztrák–magyar szempontból – kudarccal végződött csatát is felsorolnak a szerzők. A Monarchia céljaként Szerbia és Montenegró politikai, katonai és gazdasági leigázását jelölik meg, illetve az Albánia feletti protektorátus megteremtését. Szerbia és Montenegró elfoglalása után a parancsnokságot ezeken a területeken a németek vették át, mivel az Osztrák–Magyar Monarchia gyengének bizonyult a győzedelmes háború folytatására, amit a szerzők a Monarchia hadseregének vegyes etnikai összetételével magyaráznak, főleg a szláv származású katonák motivátlanságával. Kiemelik, hogy ugyanez a hadsereg mennyivel eredményesebben harcolt a később megnyíló olasz fronton, mint a szerbiain. Ennek okait azonban nem elemzi a kötet. Tárgyalja viszont a Bruszilov-offenzívát, s ennek tulajdonítja Románia átállását az antant oldalára, aminek hatására a németek és a törökök leigázták Romániát, a német csapatok 1916 végén bevonultak Bukarestbe. Egy rövid bekezdés erejéig szó esik a háttérben zajló gondokról is.

Andócsi János: Az első világháború a horvátországi általános és középiskolák történelemtankönyveiben

A sarajevói merénylet, a háború kezdete, a francia, orosz és szerb háborús frontok 1914-ben egy alfejezetet képeznek, majd évekre lebontva további alfejezetekben tárgyalják a had-és politikátörténetet. Ez a tankönyv is külön kitér az orosz forradalomra, illetve a központi hatalmak bukására. Az utolsó alfejezet a wilsoni pontokat tárgyalja egy egész oldalon keresztül. A világháborút tárgyaló fejezet végén táblázatban összesítették a háborús veszteségeket, és két írott forrást is olvashatunk. Az egyik a német katonák katonai moráljára vonatkozik, a másik Wilson elnök 1918. november 11-én elmondott beszédéből idéz.

A fejezetben három térkép található. Az első a világháború kitörése előtti Európát mutatja be, a második a háborúban résztvevő katonai tömböket ábrázolja, míg a harmadik a Somme folyónál lezajlott harcokat vázolja fel aprólékos részletességgel.

A kötet világháborús fejezetének nagy erénye a gazdag képanyag. Eredeti fotón tanulmányozhatjuk a Monarchia 1914-es ultimátumára érkezett szerb – kézzel írott – választ, láthatunk gáztámadásban megsérült angol katonákat. Szerepel egy német háborús propagandaplakát, alatta pedig egy olyan karikatúra, amely a háború kitörése utáni félév hadi kiadásait szemlélteti. Ebből az derül ki, hogy Németország és Oroszország költötte a legtöbbet 1914 decemberéig a háborúra, őket követi az Osztrák–Magyar Monarchia és Franciaország, míg Anglia szánta a legkevesebbet erre a célra. Képet kaphatunk a nők és a színészbőrűek emancipációjáról is, egy fotón kizárólag női munkaerőt láthatunk egy gyárban, egy másikon pedig fekete katonát az amerikai hadseregben. Az egyes alfejezetek végén internetes hivatkozások

találhatók (angol nyelven), további információkat nyújtva azon diákok számára, akik többet szeretnének megtudni az egyes alfejezetek témájáról. A Monarchiát ez a tankönyv is tárgyilagosan mutatja be, ugyanakkor a szövegkörnyezet azt sugallja, hogy a birodalom politikája kudarcra volt ítélve, elhibázott külpolitikai lépéseinek pedig a szerbek álltak ellen. A világháború befejezését, a következményeket nem értékeli a kiadvány, megmarad a tényközlésnél. A Magyar Királyság, a magyarok vagy a magyar katonák külön nem szerepelnek, és azzal a nézettel sem találkozhatunk, hogy a háború a Monarchián belüli nemzetiségek függetlenségi harca lett volna.

A horvátok első világháborús szerepét külön fejezet tárgyalja, különválasztva azt az előbb elemzett, egyetemes történelemmel foglalkozó résztől. A könyv állítása szerint a háború kitörése után a szerb és horvát értelmiségiek nem érezhették magukat biztonságban. Ennek illusztrálására megemlíti Rudolf Horvat történészt, akit Magyarország északi részére internáltak, de előtte bilincsből vezették a vasútállomásig. A szerzők szerint a szerb politikusok voltak a legnagyobb veszélyben, mivel az Osztrák–Magyar Monarchia a Szerb Királyság ellen viselt hadat, ezért minden szerb gyanús volt számukra. A Szerb–Horvát Koalíció ugyan együttműködött Budapestről – áll a könyvben –, de tudvalevő volt, hogy a végső céljuk Horvátország egyesülése Szerbiával. Pozitív képet kapunk Tisza Istvánról, akit olyan államférfiként mutatnak be, aki védte a horvát politikusokat, mivel a magyarok

Andócsi János: Az első világháború a horvátországi általános és középiskolák történelemtankönyveiben

törekvései egybeestek a horvátokéival. Ennek tudható be, hogy Svetozar Pribičević,²⁹ a Szerb–Horvát Koalíció vezetője a háborús évek nagy részében Budapesten tartózkodott, ahol Tisza védelmét élvezhette. A háborús háttérrel kapcsolatban azt jegyzik meg a szerzők, hogy a horvát területeken, mint a Monarchia autonóm magyar részén, nem volt olyan rossz a helyzet, mint Ausztriában, ahol éhínség pusztított. A mindennapi élet – és ez már az egész birodalomra igaz – könnyebb volt falun, mivel a városokban komolyabb megszorítások voltak. Külön alfejezet foglalkozik a tankönyvben a horvát szábor háború alatti működésével, amelyben a legnagyobb frakcióval a Horvát–Szerb Koalíció rendelkezett. A koalíció tagjai igyekeztek jóban lenni Budapesttel és Béccsel is, mert Magyarország a dualista rendszerben Horvátország és Szlavónia számára bizonyos előnyöket biztosított gazdasági és politikai téren – tudjuk meg a kiadványból.

A könyv szerzői szerint az osztrák–magyar katonai vezetés a szerbiai kudarcokért a horvátokat tette felelőssé, mivel nem voltak eléggé motiváltak a szerb fronton. Ezzel ellentétben az olasz fronton bátran harcoltak, mivel Svetozar Borojević,³⁰ az ottani csapatok vezetője megértette velük, hogy ott tulajdonképpen a hazájukat védik. A Goldstein–Hutinéc-féle tankönyvhöz hasonlóan ebben a kötetben is megjelenik, hogy az első világháborúban elesett horvát katonák számát a mai napig nem ismerjük. Foglalkoznak a szerzők azzal a dilemmával is, hogy a Monarchia hadseregében szolgáló horvát katonák nem akartak szláv népek ellen harcolni, ezért gyakran szándékosan szerb vagy orosz fogságba estek. Több horvát katona is részt vett az Osztrák–Magyar Monarchia tengerészeinek lázadásában, a lázadók a háború befejezését, és a népek önrendelkezési jogát követelték. A legtöbb lázadó ellen vádat emeltek, akik között a horvátok szerepeltek a legnagyobb számban.

A fejezet végén található egyik írott forrás Miroslav Krležától idéz, a másik pedig egy újságcikk részleteit tartalmazza, amely bujkáló katonaszökevényekről szól, akik rablásból tartják fenn magukat. A képi források között fotót találhatunk IV. Károly koronázásáról, illetve a korfui nyilatkozat aláíróiról. Egyetlen térkép tartozik ehhez a fejezethez, mely a háború utáni olasz-horvát határváltozásokat mutatja be.

Összegzés

A múlt század kilencvenes éve óta lezajlott, történelemtankönyvekkel kapcsolatos viták a honvédő háború történetének bemutatásával függtek össze, az első világháború bemutatása nem került a közbeszéd vagy a média homlokterébe. A tanulmányban vizsgált könyvekről elmondható, hogy nagy részük a horvát szerepvállalást szenvedéstörténetként mutatja be, mindenféle kritikai felhang nélkül. Az egyértelmű negatív jelzőket ugyan kerülik a kötetek, ettől függetlenül legtöbbször annyira leegyszerűsítik az eseményeket, hogy a tanulók nem kaphatnak eléggé árnyalt képet a horvátok szerepéről az első világháborúban. A kevés írott forrás sem segíti, hogy a diákok több nézőpontból is megismerhessék a történéseket. A korábbi tankönyvekhez képest viszont komoly előrelépés tapasztalható ezen a területen, bízhatunk benne, hogy a már készülõben lévõ új tankönyvek még inkább megfelelnek majd a XXI. században elvart követelményeknek, elősegítik egy árnyalt, elfogulatlan történelemszemlélet kialakítását.

A VIZSGÁLT TANKÖNYVEK JEGYZÉKE

- GOLDSTEIN, Ivo – HUTINEC, Goran (2010): *Povijest 4, udžbenik za 4. razred gimnazije* (Történelem 4, Tankönyv a gimnáziumok 4. osztálya számára). SysPrint d.o.o., Zagreb.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira – PETRIĆ, Hrvoje – RAGUŽ, Jakša (2004): *Udžbenik za IV. razred gimnazije, Povijest 4 (Tankönyv a gimnázium IV. osztálya számára, Történelem 4)*. Meridijani, Samobor.
- GOLDSTEIN, Ivo (2010): *Povijest, Udžbenik za strukovnetrogodišnjiesrednješkole* (Történelem, Tankönyv a hároméves szakiskolák számára). SysPrint d.o.o., Zagreb.
- ČOKONAJ, Emil – PETRIĆ, Hrvoje – RAGUŽ, Jakša – ŠKILJAN, Davor (2003): *Povijest, Hrvatska i svijet od kraja XVIII. do kraja XX. stoljeća 2. Udžbenik za II. razred četverogodišnjih srednjih strukovnih škola* (Horvátország és a világ a XVIII. századtól a XX. század végéig. Tankönyv a négyéves szakközépiskolák számára.) Meridijani, Samobor.
- BEKAVAC, Stjepan és ŠTAMBAK, Nikola (2003): *Hrvatska povijest, udžbenik povijesti za prvi razred trogodišnjih strukovnih škola* (Horvát történelem, történelemtankönyv a hároméves szakmunkásképző iskolák első osztálya számára). Školska knjiga, Zagreb.
- BEKAVAC, Stjepan – KLJAJIĆ, Siniša (2009): *Történelem 7, tankönyv az általános iskola 7. osztálya számára* (magyar nyelvű fordítás). Alfa, Zagreb.
- AGIČIĆ, Damir (2008): *Povijest, udžbenik za sedmi razred osnovne škole* (Történelem, az általános iskola 7. osztálya számára). Profil, Zagreb.

JEGYZETEK

¹ Megjelent *Az első világháború a szomszédos országok és hazánk történelemtankönyveiben*. Szerk.: PEREGI Tamás. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2015. 7-21.

² AGIČIĆ, Damir (2008): *Povijest, udžbenik za sedmi razred osnovne škole* (Történelem, az általános iskola 7. osztálya számára). Profil, Zagreb.

³ BEKAVAC, Stjepan – KLJAJIĆ, Siniša (2009): *Történelem 7., tankönyv az általános iskola 7. osztálya számára* (magyar nyelvű fordítás). Alfa, Zagreb.

⁴ AGIČIĆ (2008): *i. m.*

⁵ BEKAVAC, Stjepan és ŠTAMBAK, Nikola (2003): *Hrvatska povijest, udžbenik povijesti za prvi razred trogodišnjih strukovnih škola* (Horvát történelem, történelemtankönyv a hároméves szakmunkásképző iskolák első osztálya számára). Školska knjiga, Zagreb.

⁶ *Franjo Supilo* (1870–1917) horvát újságíró, politikus, az első világháború horvát közéletének meghatározó szereplője.

⁷ GOLDSTEIN, Ivo (2010): *Povijest, Udžbenik za strukovne trogodišnje srednje škole* (Történelem, Tankönyv a hároméves szakiskolák számára). SysPrint d.o.o., Zagreb.

⁸ *Khuen-Héderváry Károly* (1849–1918), korábbi miniszterelnök 1910. január 17. és 1912. április 22. között a magyar kormány horvát-dalmát-szlavón tárca nélküli minisztere volt.

⁹ ČOKONAJ, Emil – PETRIĆ, Hrvoje – RAGUŽ, Jakša – ŠKILJAN, Davor (2003): *Povijest, Hrvatska i svijet od kraja XVIII. do kraja XX. stoljeća 2. Udžbenik za II. razred četverogodišnjih srednjih strukovnih škola* (Horvátország és a világ a XVIII. századtól a XX. század végéig. Tankönyv a négyéves szakközépiskolák számára.) Meridijani, Samobor.

¹⁰ *Ante Trumbić* (1864–1938), horvát politikus, a londoni Jugoszláv Bizottság elnöke, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság külügyminisztere, ő képviselte országát a párizsi békekonferencián.

¹¹ GOLDSTEIN, Ivo – HUTINEC, Goran (2010): *Povijest 4, udžbenik za 4. razred gimnazije* (Történelem 4, Tankönyv a gimnáziumok 4. osztálya számára). SysPrint d.o.o., Zagreb.

Andócsi János: Az első világháború a horvátországi általános és középiskolák történelemtankönyveiben

-
- ¹² KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira – PETRIĆ, Hrvoje – RAGUŽ, Jakša (2004): *Udžbenik za IV. razred gimnazije, Povijest 4* (Tankönyv a gimnázium IV. osztálya számára, Történelem 4). Meridijani, Samobor.
- ¹³ AGIĆIĆ (2008): *i. m.*
- ¹⁴ Uo.
- ¹⁵ Uo.
- ¹⁶ A Jugoszláv Bizottság 1915. május 1-jén alakult Londonban emigráns horvát, szerb és szlovén politikusokból. Célja az egységes délszláv állam megteremtése volt.
- ¹⁷ BEKAVAC – KLJAJIĆ (2009): *i. m.*
- ¹⁸ BEKAVAC – KLJAJIĆ (2009): *i. m.*
- ¹⁹ Ante Starčević(1823–1896), horvát politikus és publicista, a Jogpárt egyik alapítója és programalkotója.
- ²⁰ Stjepan Radić(1871–1928), horvát politikus, a Horvát Parasztpárt első elnöke.
- ²¹ A zöld káder az olasz frontról megszökött délszláv katonák összefoglaló neve, akik fegyveresen bevették magukat a szlavóniai, dalmát és horvátországi hegyekbe.
- ²² Goldstein (2010): *i. m.*
- ²³ ČOKONAJ – PETRIĆ – RAGUŽ – ŠKILJAN (2003): *i. m.*
- ²⁴ Uo.
- ²⁵ Uo.
- ²⁶ 1916. november 21-én Ferenc Józsefet I. Károly (magyar királyként IV. Károly) követte a császári trónon.
- ²⁷ A birodalmi gyűlés képviselőinek délszláv csoportja 1917. május 30-án tette közzé a Májusi Deklarációt, melyben azt követelték, hogy a Monarchia szerbek, horvátok és szlovének által lakott tartományai egyesüljenek, alakítsanak egy független államtestet a birodalmon belül, ezzel trializmussá bővítve a dualista berendezkedést.
- ²⁸ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ – PETRIĆ – RAGUŽ (2004): *i. m.*
- ²⁹ SvetozarPribičević(1875–1936), horvátországi szerb politikus, a délszláv egyesülés szorgalmazója.
- ³⁰ Svetozar Borojević tábornagy (1856–1920), a Monarchia első nem német származású tábornagya, katonai vezető az első világháborúban a keleti, majd az olasz fronton.